

МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ПРОБЛЕМИ ПОРІВНЯЛЬНИХ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Порівняльне вивчення культур складає невід'ємну частину соціологічного дослідження, оскільки воно намагається виробити деякі загально значимі положення. У зв'язку з використанням методу міжнаціонального порівняння виникає завжди багато проблем методологічної обґрунтованості порівняльного дослідження, надійності отриманої інформації, побудови, проведення та аналізу даних. Мабуть, в кожному дослідженні виникає питання: чи діють закономірності в рамках однієї країни чи вони характерні й для інших держав, чи є надані дефініції загальними чи специфічними.

Ключові слова: метод дослідження, порівняльне дослідження, інтеркультурне порівняння, соціальний показник

Сравнительное изучение культур составляет большую часть социологических исследований, поскольку в результате мы можем получить некоторые общезначимые положения. В связи с использованием метода межнационального сравнения всегда возникает много проблем методологического обоснования сравнительного исследования, надежности полученной информации, проведения исследования и анализа данных. Возможно, в каждом исследовании возникает вопрос: действуют ли закономерности в рамках одной страны и для других стран, и есть ли понятия общими или специфическими.

Ключевые слова: метод исследования, сравнительное исследование, интеркультурное сравнение, социальный показатель

A comparative study of the cultures of most of the case studies, as a result, we can get some general interest provisions. In connection with the use of intercultural comparison is always a lot of methodological problems of comparative research study, the reliability of the information, research and analysis. Perhaps in each study raises the question: Are there laws in one country to other countries, and whether the concept of general or particular.

Keywords: method of research, comparative study, intercultural comparisons of social indicators

Актуальність. Логічний прийом порівняння давно вже використовується людством при пізнанні явищ оточуючого світу. За логічною структурою порівняння являє собою досить просту операцію, що складається з зіставлення об'єктів між собою. Результатом порівняння є ототожнення чи відрізнення предметів в цілому чи по окремим властивостям. Як прийом, порівняння можна віднести, по-перше, до числа оригінальних логічних прийомів – це означає, що порівняння по логічній структурі самостійно та не засноване на інших операціях. По-друге, можна сказати, що порівняння є в своєму роді досить простим елементом людської думки. Однак, не дивлячись на простоту своєї логічної структури, а може й дякуючи їй, цей прийом вважається універсальною властивістю людського мислення. Дані етнографії та антропології свідчать, що порівняння використовувалося ще на світанку людського мислення. В якості складової частини його можна зустріти в будь-якій логічній операції та пізнавальній процедурі.

Отже, **метою** даної статті є визначення основних методологічних та методичних проблем міжнаціональних порівнянь. Для цього потрібно вирішити деякі завдання: описати становлення методу міжнаціонального порівняння в

західній та вітчизняній соціології; методологічно обґрунтувати використання методу міжнаціонального порівняння; вказати критерії надійності інформації в порівняльному дослідженні.

Всі соціологічні дослідження передбачають порівняння конкретних випадків чи змінних, які є схожими в одному відношенні та несхожими в іншому. Термін “порівняльний метод” означає особливий інтерес дослідників до інституціональних та макросоціальних факторів, які аналізуються при порівнянні різних суспільств чи розповсюдженні якихось специфічних феноменів в різних суспільствах. Основне методологічне питання виявляється при цьому в наступному: чи є одиниці порівняння (суспільства в цілому, групи, релігії, інститути та інше) та показники, що вибрані для порівняння розходжень та подібностей, дійсно порівнюваними, та чи є правомірним використання цих одиниць та показників поза їх культурного контексту. Порівняльний метод не є ні особливою методологією, ні окремою теорією: скоріш це є деякий загальний підхід.

У дискусіях про порівняльні міжнаціональні дослідження, протиставляються дві стратегії дослідження: перша — виявлення статистичних закономірностей, інша — орієнтована на встановлення культурних та історичних розходжень. Тут мова йде перш за все про позиції інтерпретації двох основних типів отриманих результатів дослідження — подібностей і розходжень. Допускаючи при цьому, що теоретичні і методологічні преференції дослідників з більшим чи меншим ступенем ймовірності можуть знайти подібність між порівнюваними державами, допускаючи також, що ті параметри, які оцінюються як подібність на одному рівні аналізу, може розглядатися як сукупність багатьох розходжень на рівні більш докладного аналізу. Проте, головна проблема полягає в тому, як пояснити встановлену подібність, а також як інтерпретувати розходження, якщо вони будуть виявлені [4, 65].

Порівняльне вивчення культур складає невід’ємну частину соціологічного дослідження, оскільки воно намагається виробити деякі загально значимі положення. Хоча деякі соціологи й займають по цьому питанню позицію абсолютного релятивізму, більшість стверджує, що обґрунтоване знання інших культур, не дивлячись на пов’язані з цим складні методологічні проблеми, в принципі є можливим. Два питання можуть слугувати ілюстрацією проблеми порівняльного розуміння культур:

1) як ми можемо знати, що поняття “х” нашої культури (наприклад “честь”, “безумство”, “релігія”) сприймаються саме як “х” в будь-якій іншій культурі;

2) як ми можемо знати, що соціологічне пояснення “х” в рамках нашої культури буде вірним й по відношенню до іншої культури.

З такого роду проблемами визначення та пояснення й стикаються завжди міжнаціональні порівняння.

Послідовники таких філософів, як Л.Вітгенштейн та П.Уілч, стверджують, що найкращим засобом уникнути неправильного визначення є розуміння “х” з точки зору визначення ситуації досліджуваними діями, оскільки в цьому випадку ми не розглядаємо їх поведінку на основі наших власних категорій. Однак подібна процедура може критикуватися на тій основі, що

1) вона передбачає таку “контекстуальну поблажливість”, при якій ніякий тип поведінки чи вірувань в рамках іншої культури не може вважатися ірраціональним, якщо він розглядається в межах власного культурного контексту;

2) соціологи та антропологи часто є в'язнями власної культури (чи її дискурсів), які виключають можливість достеменного розуміння суб'єктивного досвіду діячів в межах інших культур [1, 154].

Одного доброго наміру не використовувати при дослідженні інших культур сторонніх для них категорій недостатньо для того, щоб виключити момент необ'єктивності в дослідженні.

Встановлення подібності порівнюваних держав значно розширює сферу соціологічного знання. Більш того, виявлена шляхом порівняння подібність легко піддається соціологічній інтерпретації, тоді як міжнаціональні розходження пояснити значно важче. У тому випадку, якщо порівняльні дослідження соціальної структури й особистості в різних країнах дають подібні результати, в інтерпретації отриманих даних можна залишити без уваги існування яких-небудь розходжень у культурах, політичних і економічних системах і історичних умовах окремих країн, замість цього ми прагнемо розглядати універсальні соціально-структурні моделі. Але взаємозв'язок між соціальною структурою й особистістю в різних країнах міняється, тоді ми повинні визначити, які їх структурні особливості варто відбити у своїй інтерпретації.

З часів Еміля Дюркгейма з його відомими “Правилами соціологічного методу” (1895) порівняльний метод “як єдиний, що відповідає соціології”, якщо до нього відноситися з обачністю, є важливим інструментом в соціальних дослідженнях. Особливо характерним було для Дюркгейма те, що він дослідив зі всією ясністю та ретельністю відношення міжнаціонального порівняння до теорії. “Порівняльна соціологія не є особливою галуззю соціології, вона є самостійною соціологією з моменту, коли припинила бути чисто дескриптивною й намагається після цього давати собі раду щодо фактів”.

З цією теоретичною орієнтацією порівняльний метод крокує вперед в цілому ряді особливостей, які відрізняють його від всіх інших методів, що панували до Дюркгейма. По-перше, чим особливо відрізняється порівняльний метод, він не так сильно намагається зображувати єдині форми окремих соціальних явищ, як набагато більше він намагається зобразити типи, що повторюються, та їх варіації, щоб встановити каузальні відносини. По-друге, відрізняється він внаслідок того, що минає всеохоплюючий синтез, який зображує універсалії культурного типу.

З Дюркгеймом розвивався метод міжнародного порівняння надзвичайно швидко. Так порівнювалися не тільки однакові інституції в різних суспільствах схожого типу, а особливо приймалося до уваги одночасне порівняння суспільств різного типу. При цьому на початку власної кар'єри він залишив займатися генетичним принципом, щоб проробити загальні структурні принципи на різних ступенях розвитку соціальних феноменів. Ці дослідження продовжив Марсель Мосс, який теж розглядав метод міжнародного порівняння.

Внаслідок цього метод міжнародного порівняння надалі розвивався головним чином в руслі етнології та культурної антропології (Броніслав Маліновський, Річард Турнвальд), причому вони розвивали наявну критику певних видів соціології, які абсолютизували свідомо чи несвідомо точку зору

аналітиків та приписували однакові мотиви при поясненні соціальних явищ різних культур.

З особливою віртуозністю методом міжнародного порівняння користувалася Маргарет Мід, щоб проаналізувати певні сторони сучасної американської культури в контрасті з рядом відібраних культур з півдня. Вона особливо сконцентрувала свою увагу на проблемах підростаючої молоді, пубертету та статевого життя, щоб користуватися в кінці кінців методом міжнародного порівняння для аналізу культурних позицій чоловіків та жінок в сучасному індустріальному суспільстві [3, 17].

Отже, коли в соціальній науці говорять про міжнародне порівняння, то мають на думці правила порівняння між глобальними суспільствами, які відрізняються через їх культури. Під культурою розуміють сукупність моделей поведінки людей, які належать до певного суспільства, причому поведінка належить до абстрактної сфери, яка, з однієї сторони, залишає ясною відмінність від інших суспільств та, з іншої сторони, не так глибоко лежить, щоб не виявити пропорційності, розмірності всередині порівнювальних суспільств.

Оскільки висота використовуваних абстракцій визначається дослідником, він будує такі дефініції міжнародного порівняння, які виявляються операціональними визначеннями культурних понять.

Зокрема так визначені культури це власне предмет сучасної культурної антропології, проти якого соціологія принципово має на меті визначити загальні закономірності суспільного життя людей. Так, соціологія, наприклад, хоче давати загальні свідчення про бюрократичні організації, і це значить, що вона не зможе задовольнитися якими-небудь описаними констатаціями тільки, скажімо, про німецьку бюрократію. Хоча більшість представників обох дисциплін повною мірою усвідомлюють, що вони цю ціль до цього часу тільки деталізували, розчленували та взагалі ще ніколи не досягали.

Отже, найбільш важлива методологічна проблема полягає в тому, щоб визначити, чи є використовуваний у дослідженнях понятійний апарат дійсно еквівалентним. Проблема того, як ми довідаємося, що вивчаємо "однакові явища" у різних контекстах; як ми довідаємося, що наші спостереження і висновки в дійсності відносяться до "зовсім різних речей", що ми невиправдано відносимо до однакових концептуальних категорій? Чи ж, якщо вони представляються нам різними, чи дійсно вони є такими стосовно однієї і тієї ж (кількісно чи якісно вимірюваної) змінної, чи ж наш висновок про розходження досліджуваних явищ позбавлений наукового змісту?

Коли подібність між державами встановлюється, незважаючи на розходження в схемі дослідження, навіть незважаючи на дефекти самих досліджень, дуже мала ймовірність того, що подібні результати дійсно отримані при використанні різних методологічних підходів. Значна подібність результатів при методологічній відмінності могла б саме свідчити про "грубість" результатів. Але коли ми встановлюємо розходження між державами, тоді відмінність і недоліки дослідницьких побудов створюють інтерпретаційні складнощі — тобто абсолютно не можна бути упевненим, чи є удавані розходження дійсно існуючими або штучно нами створені.

Щоб уникнути можливості отримання різних результатів винятково за рахунок розходжень у використаних методах дослідження, що виявляються в

характері вибірки, у повноті використаних даних, у їх оцінці — варто розробити схему досліджень, що забезпечує можливість їх порівняння, забезпечити як мовну, так і концептуальну еквівалентність у пропонуваніх питаннях і в обробці одержуваних відповідей, і установити дійсно еквівалентні ознаки основних понять. Добре розроблена схема збору порівняльних даних повинна дозволити нам, наскільки можливо, домогтися того, щоб розбіжності, що спостерігаються не могли бути віднесені за рахунок розбіжностей у використовуваних методах досліджень. На жаль, ніколи не можна бути абсолютно впевненим у цьому. Найкраще, що можна зробити — це спробувати встановити перевірку допустимих погрешностей — тобто показати, наскільки це можливо, що методологічні невідповідності не настільки великі, щоб пояснювати ними розходження в отриманих результатах.

Необхідність пояснення відмінностей, як уже було сказано раніше, виникає тоді, коли досліджувані явища стають менш чіткими і більш важкими для сприйняття. Суть тут у тому, що якщо схожі результати варто пояснювати, виходячи з того спільного, що існує між країнами, ті дані, що не узгоджуються, варто пояснювати з позицій того, у чому країни — чи їх дослідження — відрізняються один від одного. Це, на жаль, не дає ключа до розуміння того, які саме з багатьох відмінностей між країнами (чи дослідженнями) лежать в основі розходжень в отриманих результатах. Невдача спроби відтворити отримані результати в контексті тієї ж самої культури звичайно приводить дослідника до необхідності з'ясувати стійкість, валідність і порівняльність методик, які використовуються в обох дослідженнях, виявивши їх можливі погрешності. Але невдача спроби підтвердити той самий результат у контексті іншої культури часто приводить до "відкриття" "культурних" розходжень, слідом за цим швидко розробляються незалежні їх інтерпретації для пояснення цих удаваних розходжень.

Отже, головною проблемою, як вважають західні соціологи, стає при цьому визначення "єдностей", які потрібні як основа для порівняння. Специфічні теорії відходять на задній план, так як цей метод намагається надати поглиблене розуміння точки зору. Важливою теоретичною передумовою є повне розуміння, що більшість соціальних способів поведінки детермінується не інстинктами, а комплексом культурних уявлень, які впливають на загальний лад. В іншому ці культурні комплекси відрізняються в різних суспільствах; отже, перший наслідок цієї обставини є антропологічна відносність соціальних відносин. Так, залишається дуже важливим подолання упереджень, які пов'язують з приналежністю до індустріальних суспільств, що пізнали модифікацію відчуття етноцентризму. Якщо дилетант говорить, що всі суспільства відхиляють інцест, в той час коли він робить цей умовивід тільки з однієї "своєї" культури, то критичний спостерігач може сказати по цій справі, що всі відомі нам до сих пір суспільства знають певні власні методи урегулювання інцесту. Інцест може розумітися не тільки в нашому загально відомому сенсі як статтеві відносини між братом та сестрою чи батьками та дітьми, він може набувати й інших значень, які підпадають під умови приналежності до одного клану, але практично непомітною є фактична ступінь кровної спорідненості, яка між ними стоїть.

Як **висновок** можна сказати, що найбільш швидкий розвиток міжнародного порівняння йде у напрямку звільнення від присутньої, наявної в науці точки зору,

цим посилюється теоретична орієнтація та збільшується кількість форм порівняння. Теоретичний напрямок бере свій початок зі сфери свідомості по той бік порівняльного методу. Звісно, що ми можемо описувати різні мовні структури при посередництві якої-небудь однієї мови, але це є перш за все тільки крайньою, тимчасовою мірою. В основі потребується адекватний теоретичний фундамент однієї мови у лінгвістиці, яка з іншого боку є метамовою. Власне порівняння між окремою культурною системою та іншими зникає та замінюється системою понять, всередині якої певні явища впорядковуються певною понятійною структурою.

Порівняльна стратегія дослідження не є найкращою серед наукових методів тому, що вона має недоліки, пов'язані із самою природою цього методу (виявлення тотожності і розходжень) – надмірне встановлення розходжень, неповнота узагальнень (хоча теорія вимагає універсальності), відсутність порівнянних випадків (усі явища неповторні й унікальні). До того ж ця стратегія створює масу проблем для дослідника – порівнянності, недостачі кейсів і надлишку перемінних, еквівалентності, добору випадків і індикаторів і ін. Однак на переваги порівняльного методу неможливо не звернути увагу. Завдяки цьому методу можна пізнати світ, пояснити його за допомогою понять і теорій, зробити сміливі припущення, підтвердити чи спростувати гіпотези, оцінити події у своїй країні і за кордоном та ін. Порівняння виступає могутнім знаряддям аналізу подібних явищ в різних державах.

Література

- 1.Hans-Joachim Hoffmann-Nowotny. Soziale Indikatoren im internationalen Vergleich. Frankfurt – 1980. – 231 s.
- 2.Dieter Berstecher. Zur Theorie und Technik des internationalen Vergleichs. Stuttgart – 1970. – 123 s.
- 3.Johann-Ulrich Sandberger. Methodologische Probleme einer international vergleichenden Untersuchung zur Hochschulsozialisation. Konstanz – 1975. – 30 s.
- 4.Ragin Ch.C. The Comparative Method: Moving beyond Qualitative and Quantitative Strategies. – Berkeley, Calif.: University of California Press, 1987

УДК 316.2(004.738.5+77)+372.83

Петренко-Лисак А.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка факультет соціології, кандидат соціологічних наук

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «СОЦІОЛОГІЯ ІНТЕРНЕТ КОМУНІКАЦІЙ» В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-СОЦІОЛОГІВ

В статті йдеться про методологічне обґрунтування специфіки навчальної дисципліни «Соціологія Інтернет комунікацій», що входить до переліку навчальних дисциплін за вибором студента, який здобуває освітній рівень магістра соціології. В статті звертається увага на специфіку викладання даної навчальної дисципліни, її методологічні засади та теоретико-методологічні орієнтири.

Ключові слова: соціологія, Інтернет, кібервіртуальний простір, соціологія Інтернету, навчальна дисципліна «Соціологія Інтернет комунікацій»